

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԼԵ. ՑԱՐԻ 1921

Տարեկան 20 ֆրանկ:

ԹԻԻ 11-12
ՆՈՅՆՍՐԵՐ—ԴԵԿՏԵՄԵՐ

ՄԱՑԵՆԱԳՐԱԿԱՆ

ԶԵՆՈՐ ԳԵԶԻՐԱՅԻ ՆԻ ԻՐ ԳԵՍԵԿԱՆ ՄՆԱՑՈՐԴՆԵՐԸ

Իրենի նշանաւոր ու կարեւոր աշակերտներէն մին եղած էր թուի ԶԵՆՈՐ¹. Կտակաւոր վարդապետը չափազանց դրուատալից տողերով կ'օրհնաւ իր աշակերտէն (ܙܝܢܐܪܐ),

կերտը. «Զենոր, այր Գաղլրացի (ܩܐܠܝܪܐ), իցեն բանք քո իրրեւորսորդ եւ պատերազմասէր, իցեն բանք քո իրրեւ զհօւր եւ ծախեսցեն զխոտ անշահեկան ուսմանց

եւ որպէս զբոց յանտառի այնպէս լափեսցեն խաւք քո զմոլարանուն վարդապետութիւնս եւ իրրեւ զԴաւիթ յարիցես եւ պարտեսցես զոր աւրինակ նա զԳողիաթ նոյնպէս եւ դու զորդիս մորթութեան, զգեսցիս զղէնս մարգարէականս եւ դիցես զսաղաւարտն առաքելոց եւ Տէր քո լիցի ընդ քեզ². Թէ հայրական մարգարէականն այս օրհնութիւնը իր սպասուած արդիւնքը կը բերէ՝ չնչք գիտեր, քանի որ պատմական աղբիւրները շատ ճղճիմ տեղեկութիւններ կը հաղորդեն մեզի ԶԵՆՈՐԻ կեանքի եւ գրական գործունէութեան մասին:

Եփրեմի անանուն կենսագրին տուած տեղեկութիւնէն միայն գիտենք թէ Եփրեմի Եկեղեցւոյն սարկաւագ անուանուած է ԶԵՆՈՐ, Zenobius, Ecclesiae Edessenaе Diaconus³, մինչդեռ հայ մատենագրութիւնը զինքը «Ամթացւոց եպիսկոպոս» կը ճաննայ, ինչպէս պիտի տեսնենք, Մեղիտոսի ներքողեանին գլխակարգութեան մէջ, իսկ ուրիշ տեղ միայն «Եպիսկոպոս» եւ կամ պարզապէս «Զենոր» կամ «Զենովե»⁴: Բար-Շուշանի մօտ դարձեալ երեւան կու գայ ԶԵՆՈՐ իրրեւ ուսուցիչ Իսահակ Մեծին, magistrum Isaaci Doctoris eundem nuncupat Ioannes Barsusan Iacobitarum Patriarcha⁵.

¹ Հմմտէ Եփրեմի կենսագրութիւնը Assemaniի քով, Bibliotheca orientalis, I, էջ 38: Սողոմոն ալ կը գրէ. Dicitur quoque multos habuisse discipulos... inter quos nobilissimi fuerunt Abba, Zenobius, Abraham, Maras atque Symeones, quibus Syri... magnopere gloriantur, Գիւր Գ. ԳԼ. 16, տես նաեւ Wright, A short history of Syriae literature, London 1894, էջ 38:

² Assemani, Bibl. orient. I, էջ 168-169:
³ Assemani, Bibl. orient. I, էջ 38, Wright, ibid., էջ 38:
⁴ Assemani, անդ., էջ 169, Wright, ibid., էջ 39:

Զենոբի ինչպէս կենսագրականը նոյնպէս գրական գործունէութիւնը քանի մը տողերու մէջ ամփոփուած կը մնայ ասորի մատենագրութեան մէջ. Եբեդ-Յեսուէն կը վերագրէ անոր երկու կարեւոր գրութիւններ, որոնք դժբախտաբար անուամբ միայն մնացած են, Zenobius contra Marcionem scripsit et contra Pamphylum (ⲉⲙⲁⲛⲁⲙⲉ ⲛⲁⲙⲁⲛⲟ¹). Հայ մատենագրութեան մէջ Զենոբի անունով նման հակաճառութիւններ չեն յիշատակուիր, կան ընդհակառակը քանի մը ճառեր, զորոնք Զարբհանալեան յառաջ բերած է «Մատենագրան» ին մէջ հետեւեալ կարգով².

1. Զէնֆայ եպիսկոպոսի ի հոգեւորականութեան. «Մինչդեռ անդէն իսկ ի խորհրդին էին, եւ այլն».

2. Ի Լուսնոսի որդեւ աշակերտաց. «Յետ խաւսելոյն Յուդայի ընդ քահանայացեալսն»:

3. Ի Կոնստանտինոպոլսի եպիսկոպոսի ի հոգեւոր երգոց հոգեղաբարբառ երգողին՝ զինչ ասէ հարսն, որ է եկեղեցի, եւ անդ պատմէ քեզ ազգի ազգի վայելութիւնս փեսային³.

4. Վէրֆայ եպիսկոպոսի ի հոգեւորականութեան. «Եւ ոչ ասեմք եթէ մահ մարմնոյն միայն է, որպէս եւ ասեմք եթէ կեանք բանին միայն, եթէ կեանք բանին եւ մարմնոյն են, եւ եթէ յաւերժ կենդանութիւն մշտնջենական բանին եւ մարմնոյն⁴»:

5. Ներքոյն է ի հոգեւորականութեան Անդրեասի. «Աւրհնեալ է այն որ յառաջ քան զնկարելն յորեմայնի գիտէ զարդարն»:

6. Վասն յիշատակի հոգեւորականաց. «Աւր է յիշատակի մարտիրոսաց»:

Յառաջբերուած 3. եւ 4. կտորները, որքան կարելի է ex ungue leonem գուշակել, շատ հեռու են հինգերորդ դարուն յատուկ ընտիր լեզուն ներկայացնելէն, մնացած չորս ճառերն ընդհակառակն մասնաւորաբար արժանի են լուրջ ուշադրութեան իրենց լեզուին ընծայած գերազանցապէս դասական գրողին

¹ Assemani, Bibl. orient. III, էջ 43:

² Մատենագրան հայկական թարգմանութեանց նախնեաց, Վենետիկ 1889, էջ 467:

³ «Իսկ ի 592 ընդարձակ ի սկզբանն եւ նոյնանայ ի վերջն տողն 593. այլ ի վերջն դարձեալ ընդարձակի»:

⁴ Աւրիշ վկայութիւն մը ասէ «Զէնֆայ եպիսկոպոսի, եկեղեցիական ճշմարիտ զգաւն խորհրդոյ եւ ապա ետ զմարմին իւր աշակերտաց իւրոց» (Մատենագ. Վեներ., Թ. 678, թղ. 94ա-94բ), որ յառաջ բերուած է. ի հոգեւորականութեան ճառէն, տես վարդ. էջ 554, տող 116. «Քանզի եկեղեցիական ճշմարիտ զգաւն խորհրդոյ եւ ապա ետ զմարմին իւր, տես նաեւ Տաշեան, Յուդայ, էջ 722 եւ 768»:

համար, Գաթրճեան արդէն անդրադարձած է այս իրողութեան. «Չորրորդ դարուն կէսերը — կը գրէ — մեծ պայծառութիւն առաւ երեսնոյ դպրոցը. նաեւ յունաց մէջ համբաւը կը հնչէր, Ափրատէս իմաստուն կամ Զգաւն ըսուած, Եփրեմ եւ ասոր աշակերտը Զենոբ կը ծաղկէին հետզհետէ, որոնց գրուածները — նաեւ վերջնոյն — մասնաւոր առաքմամբ 5. դարուն թարգմանուեցան հայերէն¹, նոյնպէս Տաշեան, որ Գաթրճեանի այս տողերուն կցած է փոքրիկ ծանօթութիւն մը, հետաքրքրուած է ժամանակին Զենոբի մնացած գրութիւններով ու պատրաստած զանոնք հրատարակութեան, Այսօր աղնուօրէն ինծի կը տրամադրէ իր ընդօրինակութիւնները»:

Առաջին ճառը հրատարակուած է արդէն 2 ամուսնացած պատուելի ձեռքով փոքրիկ տետրակի մը մէջ². այս հրատարակութեան հիմեղած ըլլալ կ'երեւի Մատենագրանիս Թ. 748 ձեռագիրը, թղ. 83բ—85բ, որ կը բովանդակէ ճառեր հաւաքեալ ի մեծէ ճառընտրէն, որ ի վանսն Ս. Առաքելոյն Թաղէի ի Մուշ, ի ձեռն կողմով Յոհաննու... յամի Տեառն 1771 եւ օրինակեալ ի սոյն գաղափարէն ի ձեռն Գերձակեան Մարտիրոս դպրի ի Մայր դպրատանն Սամաթիայ յամի 1808, ճառս կը գտնուի նաեւ Վենետ. ճառընտիր Գ. էջ 648 եւ ճառընտիր ԺԳ, էջ 327. այս ճառը կակնարկէ դարձեալ անտարակոյս Կարենեան, Յուդայ, Թ. 917, ճիշդ՝ «Երանելոյն Զէնֆայ եպիսկոպոսի ի նոյն խորհուրդ» (ի մեծի աւուր չորեքշաբթի, ուրեմն օր մասնութեան Յուդայի):

Զարբհանալեանի «Ի Լուսնոսի որդեւ աշակերտաց» ճառը մեր Մատենագրանին Թ. 2 ձեռագիրն մէջ կը կրէ տարբեր խորագիր՝ «Երանելոյն Զէնֆայ եպիսկոպոսի աստիճան ի հոգեւորականութեան, թղ. 38ա (Տաշեան, Յուդայ, էջ 8), որմէ թերեւս մոլորած՝ կը շփոթէ Տաշեան այս ճառին հետ 2 ամուսնացած Գաթրճեանի հրատարակած նախորդ ճառը, տես Յուդայ, էջ 1088. Վենետ. Գ. ճառընտրին մէջ նախորդ ճառին անընդմիջապէս կցուած է այս ճառը, էջ 658:

Գաթրճեանի ընդօրինակութեամբ պահուած ու Տաշեանէն վերատպն ընդօրինա-

¹ Սրբազան պատարագամատոյցը Հայոց, Վեներա 1897, էջ 76:

² Զենոբ եպիսկոպոս, ճառ ի մասնութիւնն Յուդայի, Փիլոսոփոս եպիսկոպոս, պատմութիւն ժողովրդի եկեղեցի, ի տպարանի Զամուսնեանց յուսիսար 1855, էջ 3—8:

առնէ, կամ զՅուդա իսկ զձեռնալէք, զի մատնեացէ
զնա ձեզ. ոչ ահա իսկ առ ձեզ նստէր հանապաղ,
եւ ուսուցանէր ի տաճարին:

Այլ քահանայապետքն, որք խնդացին ընդ
70 դալուստն Յուդայի, ոչ եթէ ոչ կարէին ունել
դայն, որ ի գանձանակին բաղում անգամ մտանէր
ի տաճարն եւ խառնէր ընդ նոսա: Այլ վասն այն
ուրախ եղեն ընդ գնալն, զի գտցեն նովա բարիոք
տալ պատասխանի ժողովրդեանն. քանզի մինչեւ
75 էր նորա երթեալ, կասկածէին ի ժողովրդեանն
թէ գուցէ առ նախանձու զնա սպանանիցեն: Իսկ
իբրեւ եկն Յուդա առ նոսա, քաւեցան ի վերին
երեսս ի նախանձուէն, զոր ունէին ի ներքս ի սիրտս
իւրեանց, քանզի պատրէին զսիրտս ժողովրդեանն
80 ի դատաստանին Յիսուսի եւ ասէին թէ քաջ
գիտէ նա ի քան զՅուդա զխորհրդակիցն իւր, զոր
վասն ճշմարտութեանն հաղարպետ արարեալ էր.
այս Յուդաս վասն հաւատարմութեանն քսակակալ
էր նորա. սա եկն եւ մատնեաց զնա մեղ ի մահ:

Ո՛վ Յուդա, որ ճեպեալ ես առնուլ զերե-
սուն արծաթին եւ ի քահանայիցդ Քչ պատկա-
ռիս վաճառել զանմեղ անձն ի սպանումն. եւ այդ
երեսուն արծաթդ լաւ էր քեզ քան զայն զոր ու-
նէիր. կուրացոյց ուրեմն արծաթդ զմիտոք ի պատ-
90 ճառս աղահուսթեան. եւ զարծաթդ իսկ կորուսա-
նես եւ ոչ իմանաս. հաղարպետ էիր եւ առա-
քեալ եւ մեծ քան զՅովհաննէս, որ մեծն էր քան
զոգնոց վաճառել. այլոց ետ զմեծութիւնդ քո, զոր
95 ունէիր. զինչ չար արար քեզ. ոչ ահա պարգեւեաց
քեզ աթոռ. կամ զինչ բարի ոչ արար. արար
զքեզ դատաւոր ի ժամանակի, յորում դատելոց
է նա զամենայն ազգս. ոչ ահա խոտացաւ քեզ
ուսել եւ բմպել ի սեղան արքայութեան, ոչ ահա
100 ետ քեզ իշխանութիւն հանելոյ զդեռ եւ բժշկե-
լոյ զհիւանդոս: Արդ ընդէր մորոսանաս եւ կորու-
սանես զմեծութիւնդ ընդ երեսուն արծաթոյ եւ
ոչ կարես գտանել. ահա թէ լեալ էր քեզ կա-
րասի ժողովել ի ժամանակի, յորում առաքեաց
105 զքեզ բժշկել, առաւել քան զամենայն գանձ(ս)
տաճարին ժողովեալ էր քեզ գանձս. եւ թէ յայն-
քելոյն, որ լինէր քեզ ուղիկից, այժմ թէ խնդրեալ
էիր քեզ ժամանակ, եւ երթեալ էիր ի քաղաքս
հրէից եւ հեթանոսաց, եւ բժշկութեամբ, զոր
110 առնէիր անդ, որչափ եւ կամէիր, ժողովեալ էր քեզ
արծաթ եւ ոսկի:

Չորաւ Յուդա առ քահանայապետն, զի
վասն երեսուն արծաթոյ մերկացաւ յամենայն մե-
ծութենէ, զի կալցեն դպիրքն եւ փարիսեցիք.
115 քանզի ճեպեալ էին զգործն կատարել, ետուն
վաղվաղակի զարծաթն, զոր խնդրեացն, զի մատ-
նեացն նոցա զայն, զոր նոքա խնդրէին [որում իշխա-
նութիւն եւ փառք, յաւիտեանս ժամանակաց,
120 աւրհանալ ամէն]:

Երանելոյն Ջենոբայ եպիսկոպոսի ասա-
ցեալ ի մատնութիւնն Տեառն:

Յետ խառնելոյն Յուդայի ընդ քահանայա-
պետն եւ գալոյ միւսանգամ յաշակերտոսն, յետ
[այնորիկ] ամենայն չարեաց զոր գործեաց, տես զինչ
արար այսաւր Տէրն: Ի բաց առ զհանդերձս իւր
եւ ած կտաւ ընդ մէջ եւ արկ ջուր ի կոնք մի, ի նմա-
նութիւն աւազանին, (եւ) մատեալ լուանալ զոտն
Յուդայի ջրով, որպէս զմեղս ամենայն աշխարհի
մկրտութեամբն: Սկսաւ ցուցանել զսէր իւր առ
Յուդա, որ չողաւ ցուցանել զատելութիւն իւր, զոր
ունէր առ վարդապետն, խաչահանուացն: Չարմառք
մեծամեծք ունէին զգաւրութիւնս, ի ժամանակի
իբրեւ տեսանէին զԱստուած, որ խոնարհեցաւ լուա-
նալ զոտն, որ չողաւ մատեաց զնա ի մահ խաչի:
15 Լուաց ջրով եւ մաքրեաց զոտն ի փշոցն, զոր առին
ի գաւթէն Վայիափայ. լուաց հանգոյց զոտն ի
վաստակոցն, որ չողաւ վաճառել զնա ի խաչելու-
թիւն. ջնջեաց կտաւովն, զոր ունէր ընդ մէջ, զոտն
ծառային, որ մատնեաց զտէրն ընդ երեսուն արծա-
թոյ. կանխեաց պատուեաց յառաջ քան զամե-
նայն ընկերան զայն, որ նա միայնատեաց զնա յա-
մենայն ընկերացն: Ի՞նչ իմիք արդեւք նման էր
սիրտն Յուդայի ի ժամանակին, յորում սուրբ
25 ձեռքն տեսաւ զաղտեղի զոտն լուանային: Չղջա-
ցաւ արդեւք գէթ սակաւ ինչ ի ժամուն, թէ որ-
պէս անարգեաց զպարգեւս բժշկութեանն, զոր ըն-
կալաւ, նոյնպէս եւ զլուանալն ոտիցն արհամար-
հեաց: Այլ քանզի սատանայ արկանէր զարիսն
ի միտ, թերեւս ասէր ընդ միտս, թէ եւ մեծ ա-
րացես քան զայս զերեսուն արծաթին, չեմ ինչ
կորուսանելոյ: Իսկ Պետրոս որ այնչափ սիրէր, ոչ
կարաց ժուժել մեծաց շնորհացն, եւ Յուդա, որ
մատնիչն էր, այնչափ աներկիւղ համարձակ (տալի)
35 զոտն լուանալ, զի ամենայն աշակերտքն զարմա-
ցեալ էին: Իսկ իբրեւ կատարեցաւ ամենայն գործն
առ աշակերտոսն, էառ զգեցաւ զհանդերձն եւ բա-
ղմեցաւ:

Սկսաւ ուսուցանել նոցա զխոնարհութիւն,
զոր կանխեաց եցոյց բանիւ եւ արդեամբք. որ պա-
տուէրն առ զընկերն սիրել, առ ժամայն սկսաւ զա-
տելութիւն առ տէրն ցուցանել. եւ որ զոտն ըն-
կերացն առ աւերիակ լուանալ, զվարդապետն իսկ
45 զլեւովին ի մկրտութիւն արեան վաճառեաց: Իսկ
Տէր, որ ոչ կամեցաւ առակել զՅուդա առաջի ա-
շակերտացն, յայտնեաց առակաւ զխորհուրդն, զոր
չողաւ խորհեցաւ առ քահանայապետն, յետ ա-
տելոյն թէ ծանիջիք զայն եւ արասցիք, երանելիք
էք: Աօհ անդէն վաղվաղակի լու ի լու Յուդայի
թէ պարտ է կատարել զբոյն որ ասէ թէ Որ ուտէր
50

71 այսպէս «ի գանձանակին»? — 82 C չէր «եր»,
— 85 CW Յուդայի, — 88 CW լաւ էր քեզ զայն,
զոր 2 ա մ ու ա ճ ե ա ն գ կը արրադրէ «լաւ էր քան զոր
ունէիր», — 98 WC խառնուացաւ, — 113 CV Յուդայի:

1 W (= Մատենադարանիս Թ. 2 ճառքնորից)
երանելոյն: — 2 Չարմառք ա լ ե ա ն «ի լուացումն
ոտից աշակերտացն»: — 12 «ոմանք», երկու տառ ան-
ընթեանի, զոր կը կարդամ զարմառք: — 13 W «ունին»
զաւրութիւնս, — 14 զղղղ: — 18 W վաճառեալ:
37 W եւ առ: — 45 W զՅուդայի: — 48 Յ ո վ ճ,
ԺԳ, 17: — 50 W գրոցն: — 50 Ս զ մ. Լս, 10:

